

XIX. Yüzyıl Sonlarında Orta Anadolu Köylerinde Sosyo-Ekonomik Yapı: Sivas Köyleri Örneği

XIX. Socio-Economic Structure in Central Anatolian Villages at the End of the Century: Sivas Villages Example

ÖZET

Osmanlı toplumu askeri ve reaya olarak ikiye sınıfa ayrılmıştı. Askeri sınıf, yönetici kesimi ifade ederken, reaya ise yönetilen kesimi ifade etmekte idiysen de reaya tabirinden esas kast edilen köylü-üretici kesimiydi. Bu kesimin işi üretim yapmak ve vergi vermek olduğundan işledikleri toprağı terk etmeleri ya da işlememeleri kesinlikle yasaktı. Taşradaki erkânın bilhassa seyfiye tabir edilen askerlerin ücretlerinin ana kaynağı yine köylü kesimiydi. Reayanın meşhur Celali isyanlarına katılması tımar sistemini bozarak Osmanlı ordusunu zaafa uğrattığı gibi Osmanlı ekonomisini de alt-üst etti. Devletin kabuk değıştirdiğı II. Mahmud döneminden itibaren köylü-üretici ve askeri-yönetici kesim farkı ortadan kalktı.

XIX. yüzyıl sonlarına doğru ise imparatorluk hem içeriden hem dışarıdan tehdit altında idi. Avrupa ve Afrika'daki topraklarının çoğunu kaybetmişti. Anadolu köylüsü ise devletin mali yükünü sırtlanmaktan maada artık askeri yükünü de çeker olmuştur.

Bu çalışmada XIX. yüzyıl sonlarında Orta Anadolu köylülerinin sosyo-ekonomik durumuna Orta Anadolu'nun önemli şehirlerinden biri olan Sivas köylüsü özelinden bakılmaya çalışıldı. Bunun için de Osmanlı tarihi araştırmalarının arşiv kaynaklarından biri olan, şer'iyye sicilleri olarak bilinen, kayıt defterlerinin içerisinde yer alan miras belgelerinden yani tereke kayıtlarından faydalanıldı. 58 No'lu Sivas Şer'iyye Sicil defteri içerisindeki 1890 – 1991 tarihli Sivas köylülerine ait seçilmiş terekelerden edinilen bilgiler; başka yardımcı kaynaklarla da desteklenerek, Sivas köylüsünün Aile ve nüfus yapısı ile birlikte ekonomik hayatına ilişkin bulgular paylaşıldı. Hülasa XX. yüzyıl arifesinde Orta – Anadolu nüfusunun çoğunluğunu oluşturan halk kesiminin hali pür melali izah edilmeye çalışıldı.

Anahtar Kelimeler: Sivas, köylü, tarım, tereke, Osmanlı Devleti

ABSTRACT

Ottoman society was divided into two classes: military and reaya. The military class, referred to the ruling class, while the reaya referred to the ruled class, but what was really meant by the term reaya was the peasant-producer class. Since the most important job of this group was to produce and pay taxes, it was strictly forbidden for them to leave the land they cultivated or not to cultivate. The main source of the salaries of the provincial military officials, especially the soldiers called seyfiye, was also the peasantry. The participation of the reaya in the famous Celali rebellions disrupted the fief system, weakening the Ottoman army and upsetting the Ottoman economy. From the Mahmud II period onwards, when the state changed its shell in almost every field, the difference between the peasant-producer and military-administrative sectors disappeared.

Towards the end of the 19th century, the empire was under threat both from within and outside. It had lost most of its territories in Europe and Africa. The Anatolian peasantry, in addition to bearing the financial burden of the state, was now also bearing the military burden.

In this study, we have tried to look at the socio-economic situation of Central Anatolian peasants in the late nineteenth century from the perspective of the peasants of Sivas, one of the most important cities of Central Anatolia. For this purpose, the inheritance documents in the registration books known as shar'iyye registers, which are one of the archival sources of Ottoman historical records, were utilized. The information obtained from the selected inheritance records of Sivas villagers dated 1890-1891 in the Sivas Shariyya Registry Book No. 58; supported by other auxiliary sources, findings on the family and population structure of Sivas villagers and their economic life were shared. In short, the situation of the people who constituted the majority of the Central Anatolian population on the eve of the XXth century has been tried to explain in every aspects.

Keywords: Sivas, villager, agriculture, inheritance records, Ottoman Empire.

GİRİŞ

Osmanlı döneminde sosyal ve ekonomik tarih çalışmaları için vazgeçilemeyecek kaynak gruplarından biri şer'iyye sicilleridir. Hemen her konuda çok çeşitli belgeler ihtiva ettiğinden Osmanlı sosyo-ekonomik tarihi bakımından ana kaynak durumunda bulunmaktadır. Bu kayıtların içerisinde ferman, berat, ilam, hüccet, nikâh akitleri, boşanma ve adli belgeler, vakfiye kayıtları, narh defterleri, şehirdeki esnaf gurupları ve bunların kefillik ve taahhütleri ile ilgili belgeler; mahalle listeleri, köyler, buralardan toplanan vergiler, tevzi defterleri, tereke kayıtları vesaire kayıtlar mevcuttur (Demirel, 2006, s.129).

Bu sicillerin içerisinde dağınık halde bulunan bazen büyük şehirlerde müstakil defterler halinde bulunan tereke kayıtları, ölen kişinin mal varlığının cins, adet ve fiyat açısından tespitini ve varislere dağılımını göstermektedir. Bu kayıtlardan nüfus, giyim kuşam, ev hayatı, meslek gurupları, borç-alacak ilişkileri, ortaklık durumları, Osmanlı

Gökhan Fil¹

How to Cite This Article

Fil, G. (2023). "XIX. Yüzyıl Sonlarında Orta Anadolu Köylerinde Sosyo-Ekonomik Yapı: Sivas Köyleri Örneği", *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 9(71):4145-4152. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/JOSH.AS.74233>

Arrival: 17 October 2023

Published: 31 December 2023

International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

This journal is an open access, peer-reviewed international journal.

¹ Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, İnkılap Tarihi, Ankara, Türkiye.

veraset hukuku uygulamaları gibi bilgilere ulaşıldığı için Osmanlı sosyal ve ekonomik tarihi açısından oldukça önemli kaynak gurupları içerisinde yer almaktadırlar (Demirel, 2006, s.129).

İşte biz bu çalışmamızda 58 numaralı Sivas Şer'iyye Sicili defterinde bulunan 1308/(1890 – 1891) tarihli; Baharözü, İlbeyli, Mahruka, Aşudi, Kangal ve Deliktaş gibi nahiyelerde ve bu nahiyelere bağlı köylerde ikamet eden köylülerin terekelerinden (bkz: Ekler: belge 1, belge 2) hareketle; XIX. yüzyıl sonlarında genelde Osmanlı Orta – Anadolu köylüsünün, özelde ise Sivas köylüsünün sosyo-ekonomik durumu hakkında bilgiler vererek ekonomik hayatın büyük ölçüde tarıma dayalı olduğu dönemlerde Osmanlı tarımının ana unsuru olan Osmanlı köylüsünün sosyo-ekonomik durumuna ışık tutmaya çalışacağız.

XIX. YÜZYIL SONLARINDA SİVAS KÖYLERİNDE DEMOGRAFİK YAPI

Osmanlı köylüsünün aile yapısı genel itibariyle baba, anne ve çocuklardan oluşan çekirdek aile yapısı gösterir. 43 tereke kaydından bir tanesi iki kişinin ortak terekesi olmakla beraber, 44 ailenin 38'i müslim 6 tanesi gayrimüslimdir. Bunların arasında sadece 6 ailede bir büyükanne bulunmaktadır. Bu ailelerden 4'ü müslim 2'si gayrimüslimdir. Sivas'taki köylü ailelerinin çekirdek aile vasfı diğer araştırmalarla paralellik gösterir (Güler, 2002b, s.75).

Köylülerin nadiren iki eşli oldukları gözlemlenir. Birden fazla kadımla evli olma birkaç sebebe bağlanabilir. En önemli sebep çocuk faktörüdür. Eğer bir kimse çocuk sahibi olmadı ise tekrar evlenebiliyordu. Mesela Müşiroğlu Ali bin Mahmud'un oğlu Ahmed'in iki evli olduğu ve karısının birinden çocuk sahibi olamadığı görülüyor.(S.Ş.S., 58, s.94). Erkek çocuk sahibi olma isteği, maddi durumun iyi olması da iki eşliliğe sebep sayılabilir. Belgelerimizde ortalamamız oldukça üstünde bir gelire sahip olan Cırıkoğlu Hasan İbni Receb bin Hasan'ın 2 eşi olsa da 1000 kuruş kadar geliri olan tam ismini tespit edemediğimiz bir kişinin de 2 eşi vardır (S.Ş.S, 58, s.68- 69, 90). Bu bakımdan maddi durumla eş sayısını ilişkilendirmek bizim kaynaklarımıza göre pek uygun düşmemektedir. Belgelerde ölen kişilerin tekrar evlendikleri de açıkça görülmektedir.

Kayıtlarda 10 çocukla en fazla çocuğu olan Mustafa bin Yusuf'tur (S.Ş.S., 58, s. 90). En az çocuğa sahip olan 2 çocuklu 6 aile mevcuttur. Terekelerde 1 ailenin 10, 3 ailenin 9, 3 ailenin 7, 7 ailenin 6, 10 ailenin 5, 7 ailenin 4, 7 ailenin 3, 6 ailenin 2 çocuğu vardır.

Tespit edilen 44 ailenin çocuk sayısı toplam 211'dir. 121'i erkek 90'ı kız olan çocukların, 186'sı Müslim, 25 tanesi gayrimüslimdir. Aileler 63 büyük, 58 küçük erkek; 51 büyük ve 39 küçük kız çocuğuna sahiptirler. Müslimlerde 47 büyük, 56 küçük erkek çocuk varken 50 büyük, 33 küçük kız vardır. Gayrimüslimlerde ise 16 büyük, 2 küçük erkek çocuk varken 1 büyük, 6 küçük kız vardır (S.Ş.S. 58 No'lu Defter) (Bkz. Tablo 1).

Beldelerde geçen “kebir, sağır, kebir ve sağıre” tabirleri vefat eden kişinin çocuklarının yetişkin olup olmadığını belirtir. Genel olarak erkeklerde 12, kızlarda 9 yaşına gelen kişiler, İslam hukukuna göre buluşa ermiş yani cinsel olgunluğa ulaşmış kabul edilirdi. Buluş çağına ulaşmış kişilere baliğ denir. Baliğ olan kişinin bilişsel ve anatomik açıdan asgari bir olgunluğa eriştiği düşünülürdü. Böylece kişi dini, hukuki, içtimai hak ve ödevlerinde tam yetkili duruma gelmiş oluyordu. Bunun bir istisnai durumu ise mali konular idi. Mali konularda kişinin baliğ olmasıyla beraber aklen ve ruhen yetişkinliğe ulaşmış olması yani rüşd olması beklenirdi. Özetle terekelerde geçen büyük – küçük ayrımı varisin belirtilen şartlarda tam olarak yetişkin addedilip addedilmemesi ile ilgilidir (Bardakoğlu, 1992, s, 413 – 414).

Belgelerden edindiğimiz bilgilere göre köylü nüfusunda kadın erkek oranı Müslimlerde % 55.3 erkek, % 44,6 kadın iken gayrimüslimlerde bu oran % 72 erkek % 28 olarak ortaya çıkmaktadır. Elimizdeki belgelere göre nüfus dengesi bozuk gibi gözükmemekte ise de bu durumun sebebi muhtemelen belge sayısı ile alakalıdır. Zira tereke kaydı daha fazla olan Müslümanların nüfus dengesinde kadın erkek oranı birbirine daha yakındır. Keza çok daha geniş çaplı araştırmalar da Sivas nüfusunda erkek kadın oranının dengeli olduğu gözükmemektedir (Yurt, C.9, s. 6859).

Tablo: 1

	Erkekler			Kızlar			Genel Toplam
	Büyük (Kebir)	Küçük (Sağır)	Toplam	Büyük (Kebire)	Küçük (Sağıre)	Toplam	
Müslim	47	56	103	50	33	83	186
Gayrimüslim	16	2	18	1	6	7	25
Toplam	63	58	121	51	39	90	211

Kaynak: S.Ş.S. 58 No'lu Defter

Müslim köylü hanesinde ortalama çocuk sayısı 4,8 iken gayrimüslim hanelerde bu rakam 4,1'dir. Müslim - gayrimüslim ayrımına tabi tutulmadığında ise çocuk ortalaması 4,7'dir. Hanelerdeki nüfus ise anne, baba, çocuklar ve aileyle birlikte yaşayan büyükanneler dâhil edildiğinde ise Müslim hanelerde ortalama 7 gayrimüslim hanelerde gayrimüslimler hanelerde ise 6.5'tir. Yine Müslim – gayrimüslim ayrımına tabi tutulmadığında köylü ailesi nüfusu

ortalama 6,9'dur (S.Ş.S. 58 No'lu Defter) (bkz. Tablo 2). Bu rakamlar Ömer Demirel'in Osmanlı hane nüfusu araştırmalarına göre oldukça yüksek sonuçlardır (Demirel, 1989, s, 41). İbrahim Güler'e ait bir diğer araştırmaya göre ise 4-7 olarak zikredilen hane nüfusunun üst noktalarına çıkar(Güler, 2002a, s. 30).

Tablo:2

	Aile Sayısı	Çocuklar	Büyükanneler	Ortalama Hane Nüfusu	Ortalama Çocuk Nüfusu
Müslim	38	186	4	7	4,894
Gayrimüslim	6	25	2	6,5	4,166
Toplam	44	211	6	6,931	4,795

Kaynak: S.Ş.S., 58 No'lu Defter

XIX. YÜZYIL SONLARINDA SİVAS KÖYLÜLERİNİN MAL VARLIKLARI

Eldeki tereke kayıtlarına göre Sivas köylüsü geçimini çiftlik tabir edilen arazilerde ekip biçtiği arpa ve buğday ile sığır, koyun, keçi ve arı çerçevesinde yapılan hayvancılıktan sağlamaktadır. (S.Ş.S. 58 No'lu Defter)

Sivas köylülerinin terekelerdeki mal varlıklarını aşağıda daha ayrıntılı değineceğimiz üzere sahip oldukları ev ve ev eşyaları, gıda maddeleri, tarım ürünü ve aletleri, hayvanlar ve hayvan takımları oluştuyordu.

Çiftçilikle uğraşanlardan tasarruf ettikleri çiftliklerin büyüklükleri nispetinde çift resmi, yapılan tarımdan elde edilen ürünlerden öşür, (İnalçık, 1993, s. 313 – 314) hayvancılıkla uğraşanlardan sahibi oldukları koyun ve keçiler nispetinde ağnam vergisi (Emecen, 1988, s. 478) alındığı bilinmektedir. Keza eldeki belgelerin kayıt tarihlerinden birkaç yıl sonra Ocak 1898'de, ağnam vergisinin 4 katına çıkarılması kanunlaştırılmıştır (Emecen, 1988, s. 479). Devletin çiftçilerden tahsil ettiği tüm bu vergilere rağmen kayıtlarda hiç nakit paraya rastlanmamıştır.

Nakit paraya tesadüf edilememesinin nedeni muhtemelen mal kaçırılması idi. Aile bireylerinin birbirlerinden mal kaçırmak amacıyla nakde el koyması bir seçenek olabilir. Akla gelen diğer bir seçenek ise murislerin, devletin tereke kaydı esnasında aldığı resm-i kısmet gibi harç veya vergilerden (Özcan, 2020, s. 405) kaçınma isteği olabilir. Köylüden alınan arazi, aşar, ağnam gibi vergiler imparatorluğun cumhuriyete evrildiği 1925 yılında dahi tüm vergilerin %35'ini oluşturmakta idi ki köylülerin vergiden kaçınma gayreti gayet olasıdır (Emecen, 1988, s. 479).

Kayıtlarda nakit paraya tesadüf edilmediği gibi alacak verecek ilişkisine de tesadüf edilmemiştir. Bununla birlikte Sivas köylülerinin birçoğunun ortaklık ilişkisi içerisinde oldukları belgelerden anlaşılmaktadır. Mesela İlbeyli Nahiyesine bağlı Savcun karyesinden Bacakoğlu(?) Mehmed bin Hasan ve kardeşinin oğlu Hüseyin bin Bekir'in bütün malları ortaktır. Belgelerde geçtiği şekliyle “bi'l- cümle malları mahlût ve müşterek” olan bu kişilerin malları adı geçen şahıslardan Mehmed'in vefatı ile bölünmüştür. Bu iki ortağın başkalarıyla hissedar olduğu mallar da bulunmaktadır. Örneğin bir “esb”in (at) nısfına yani yarısına ortaklırlar. Ayrıca bu şahıslar “bir bab oda, ahur, evlik” gibi taşınmazlara da ortaklırlar (S.Ş.S., 58, s.50-51). Bu konuda bir başka örnek de Mıgırdıçoğlu Toros veledi Mezbur Mıgırdıç'ın Gürünlü Bemruk(?) ile bir kısrağa ortak olmalarıdır (S.Ş.S., 58, s.33).

Tereke kayıtlarına göre XIX. yüzyıl sonlarında Sivas köylülerinin ortalama mal varlıkları 1885 kuruş değerindedir (S.Ş.S. 58 No'lu Defter).

Müslimlerde en yüksek mal varlığına sahip kişi 8171 kuruşla Cırıköğlü Hasan ibni Receb bin Hasan'dır.(S.Ş.S., 58, s. 68–69). En az mal varlığına sahip olan ise 419 kuruş mal varlığına sahip olan Çerçioğlu(?) İbrahim bin Ali'dir. (S.Ş.S., 58, s. 44-45).

Gayrimüslimlerde en fazla malvarlığına sahip kişi 2490 kuruşla Mıgırdıçoğlu Toros veledi Mezbur Mıgırdıç'da iken, (S.Ş.S., 58, s.33) en az mal varlığı 600 kuruşla Morsuoğlu Hacak veledi Merker'dedir (S.Ş.S., 58, s.32).

Köy Evi ve Ev Eşyaları

Elimizdeki terekelerde “evlik” olarak geçen Sivas köy evinin fizik yapısı hakkında elimizdeki belgelere göre yorum yapmak oldukça güçtür. Buna rağmen Sivas köylerinde evle beraber ahır, ambar gibi ve farklı amaçlara yönelik bölümlerin bulunduğunu da tereke kayıtlarında görmek mümkündür (S.Ş.S., 58, s.50-51).

Osmanlı evi ile ilgili yapılan araştırmalarda Osmanlı evini şekillendiren etkenlerin bulunduğu bölgelerin ev imar gelenekleri, bunun yanında iklim, coğrafi mekân, malzeme, ekonomik güç, mimari bilgi ve ustalık gibi unsurlar olduğu söylenebilir. Araştırmalarda Sivas dolaylarında taş ve kerpiçten hımsı yapı mimarisi kullanıldığı belirtilmektedir. (Demirel, Tuş, Gürbüz, 1992, s.703)

Tereke kayıtlarına göre XIX. yüzyılda Sivas köy evinde sergi ve döşemeler birçok belgede geçmektedir. Bunlar eşyalar boyut, kalınlık-incelik, doku malzemesi ve dokuma tekniğine göre “halı, kilim, oda yanı kilim, cecim, çul” olarak isimlendirilir. Sergi ve döşemelerin fiziki durumları da belgelerde belirtilirdi. Örneğin “sagir (küçük) halı,

köhne halı, müsteamel kilim, köhne kilim, cedit kilim, kırmızılı müsteamel kilim, kıl çul, cedit çul, müsteamel çul” vs. hemen her evde bulunan bir sergi çeşitleri olarak gözükmektedir (S.Ş.S. 58 No’lu Defter). Yine oturma takımı olarak için “ot memlu yastık” gibi bugünlerde hala kullanılan içi sazlıktan yapıma yastıklar oldukça yaygındır (S.Ş.S. 58, s. 29).

Yatak takımları döşek, yorgan, yastık üçlemesinden oluşuyordu. Belgelerde bazen döşek, yorgan, yastık olarak üçleme olarak kaydedilirken, bazen de yatak kat olarak kaydedildikleri görülmekte idi. Yine yatak takımlarının da “şal döşek, köhne yatak kat, yatak kat, mitil yorgan” gibi fiziki özellikleriyle kaydedilmekte idiler. Bu saydığımız takımlar hemen her evde mevcut idi (S.Ş.S. 58 No’lu Defter).

Sivas köy evinde yemek takımları Osmanlı coğrafyasında olduğu gibi genellikle kalaylanmış bakır kap kaçıktan oluşmaktaydı. Belgelerde fazla detaya girilmeden “evani-i nühhas veya evani-i nühhasiye” olarak deftere kaydedildikleri görülür (S.Ş.S. 58, s. 45). Bununla birlikte bazı özel içecek takımlarının ayrı kaydedildiği de oluyordu. Mesela Cırıkoğlu Hasan ibni Receb bin Hasan’ın terekesinde “kahve cezvesi ma-takım” şekliyle kahve cezvesi ve takımı evani-i nühhasan ayrı yazılmıştı (S.Ş.S., 58, s. 68–69). Keza yemek pişirilecek kabın ateşin üzerine oturtulması için kullanılan “sac ayağı veya ocak timuru” gibi mutfak eşyaları bazen ayrı yazılmakla genellikle her evde bulunan bu aletler, pahaları değişmekle birlikte, “hırdavat-ı hane” ya da “hırdavat-ı menzil” yahut sadece hırdavat olarak kaydedilirdi (S.Ş.S., 58, s. 32- 33). Yine kayıtlardan birçok evde balta, kazma gibi aletlerin bulunduğu da anlaşılıyor (S.Ş.S., 58, s. 29).

Terekelerde en nadir geçen eşya ise tabançadır. Baharözü Nahiyesine bağlı köylerden Kangaruz karyesinden Köseoğlu Merker veledi Toros’un bir adet “kara – takım tabanca”ya sahip olduğu terekesinde kayıtlıdır (S.Ş.S., 58, s. 30 – 31). Devletin reaya arasında ateşli silahlara, eşkıyalığa neden olur düşüncesiyle, pek hoş gözle bakmadığı hatta bir dönem tamamen yasakladığı bilinmekte ise de (İlgürel, 1993, s. 255) bunların rahatça terekelere kaydettirilebilmesinin sebebi kayıtların oldukça geç bir devire (1890- 1891) tesadüf etmesinden olabilir.

Gıda Maddeleri

Eldeki belgelerde yarma, bulgur, dakik (un), rugan (yağ), peynir gibi yiyecekler kaydedilmiştir (S.Ş.S. 58, s. 45). Kayıtlarda arı kovanları olduğu için yiyecekler faslına balı da ekleyebiliriz (S.Ş.S 58, s. 33–34). Pek tabi Sivas köylüsünün tamamı hayvancılıkla da uğraştığı için belgelerde tesadüf etmesek dahi et, süt ve süt mamullerini de bu listeye eklememiz gerekir.

Tarım Ürünleri ve Aletleri

Dünya nüfusunun 3’te 1’inin temel gıdası buğdaydır. Kış buğdayı ve yaz buğdayı olarak iki ekim şekli vardır. Buğdayın 90 günlük bir yetiştirme evresi vardır. Arpa ise en kısa yetiştirme evresine sahip olan tahıldır (Özgüç, Tümertekin, 1999, s. 144–152).

Sivas iklimi sert karasal bir iklimdir. Yüksek bir rakıma sahip olmasına rağmen arazisi düzdür (Demirel, 2009, 281). Bundan dolayıdır ki Sivas’ta yetiştirilen ürünler arasında arpa ve buğday besin değeri ve verimi yüksek çok fazla bakım istemeyen iki tarım ürünü olarak ön plana çıkar. Hemen bütün köylülerin terekelerinde adı geçen iki tarım ürünü “hınta” (buğday) ve “şair” (arpa)’dır (S.Ş.S. 58 No’lu Defter). Bununla birlikte başka tarım ürünlerinin de Sivas’ta yetiştirildiğine dair bilgiler veren çalışmalar bulunmaktadır. Cuinet, dönemin Sivas’ıyla ilgili ayrıntılı bilgiler veren bir seyyah Sivas’ta çavdar, yulaf, mısır, darı, pirinç, bakla, fasulye, mercimek, nohut, bamya, üzüm, elma ve armut, çeşitli meyveler, cehri, kitre, salep, tütün, anason, afyon, badem, kuru üzüm yetiştirildiğini de yazmaktadır (Yurt, C9, s. 6862). Cuinet bu bilgileri resmi bir makam olan Osmanlı İstatistik İdaresinden almıştır (Mahiroğlu, 2003, s.488).

Sivas köylüsü tarım yaparken tohum ekme aşamasında saban kullanırdı. Belgelerde sabandan ziyade toprağı tersyüz edebilmek için sabanın ucuna takılan demir alet yani “çift timuru”nun adı zikredilmektedir. Bu aletin yanında biçme aleti olarak “tırpan ve kaluç”, mahsulün tanesini sapından ayırmak ve saplardan saman yapmak için “düven ya da döğen tahtası”, mahsulün toplanması ve işlenmesi esnasında ise “dırmık ve yaba” ile ürünün içine konulduğu “seklem, çuval, seklem çuvalı” gibi büyük torbalar kullanılmakta idi (S.Ş.S. 58 No’lu Defter).

Çift sürme işlerinde gücünden yararlanılabilen hayvanlar öküz, at ve katırdır. Osmanlı çiftçisi bunlardan en çok öküzü kullanıyordu. Bir çift at bir iş gününde 6-7 bir çift öküz ise 3-4 dönüm toprak sürebiliyordu. Fakat öküz özellikle eğimli ve dik topraklarda çift sürmek için daha elverişliydi. Üstelik öküzün beslenme gideri daha azdı. Bir atı veya katırı bütün bir yıl boyunca arpa, yulaf, ot, kepek ve samanla beslemek gerekiyordu. Oysa öküz 7 ay süreyle burçak ve samanla besleniyor ve yılın geri kalan aylarında otlamak üzere çayıra salınıyordu. Bu nedenlerle Osmanlı İmparatorluğu’nda öküz gücünden yararlanma daha yaygındı. Bununla birlikte Rumeli’ de çift sürme işlerinde at da kullanılıyordu (Güran, 1998, s.85-86).

Aşağıda ayrıca bahsedeceğimiz üzere Sivas köylüsü de imparatorluğun geneli gibi çift sürme işinde öküz kullanıyordu. Öküz Anadolu’da yapılan tarımın temeli idi.

Şu da bir gerçektir ki Anadolu’da tarım yüzlerce yıldır aynı şekilde yapılmaktaydı. Güler’in Sinop köylüleri ile ilgili çalışmasının dönemi bizim çalışma dönemimizden yaklaşık iki buçuk asır öncesine tekabül etmesine ve çalıştığı bölgenin iklim koşulları Sivas’tan çok farklı olmasına rağmen tarımda kullanılan aletler ve teknikler aynı idi (Güler, 2002b 77).

Aynı tarım aletleri ve tekniklerinin kullanıldığı bir dönemde imparatorlukta yaşanan toprak kayıpları kaybedilen bölgelerdeki büyük çoğunluğu Müslüman olan ahaliyi iç kesimlere göçmeye mecbur etti. Dolayısıyla yerlerinden edilen bu insanlar iç kesimlerindeki nüfusu artırdı. Sadece 1877 – 1899 yılları arasındaki göçmen nüfus bir milyondan fazla idi (Elibol, 2007 s.156). Takdir edersiniz ki bu nüfusun yüzlerce yıllık yöntemlerle ve aynı alanda beslenmesi pek olası değildi. Örnek vermek gerekirse Donald Quataert hasadın bozulması veya kifayetsizliği sebebiyle, 1906 - 1908 yıllarında ekmek için isyanlar çıktığından Haziran 1908’de Sivas bölgesinde ki köylülerin şehrin üzerine yürüyüp, orada şikâyet edenlerle birleşerek hep beraber hububat ambarlarını yağmaladıklarından bahsetmektedir (Quataert, 2004, s.997).

Hayvanlar ve Hayvan Takımları

Belgelerimizde Sivas köylülerinin hayvanlarının oldukça teferruatlı bir şekilde terekelerine yazıldığı görülüyor. Hayvanlar yaş, güç- kuvvet ve cinsleri kullanıldıkları işler bakımından kaydediliyordu. Belgelerimizde geçen 4 gurup hayvan: sığırlar, binekler, koyun – keçiler ve arılardır (S.Ş.S. 58 No’lu Defter) (bkz. Tablo 3).

Sığırlar belgelerde “camus, öküz, karasığır öküzü, inek, tosun, dana” gibi isimlerle geçmektedir. Bu hayvanların fiziki özellikleri defterlere oldukça ayrıntılı bir şekilde kaydedilmiştir. Bu özellikleri defterlerde “koşu camusu, camus, koca camus, camus öküzü, öküz, koşu öküzü, koca öküz, karasığır öküzü, inek, tosun, yaşar dana, dana” gibi yazılmıştır. Sığırlar en pahalı hayvan grubu olmakla birlikte bunların içinde “koşu” sıfatı takılanları daha pahalıdır. Kıyaslama yapılabilmesi açısından Baharözü Nahiyesine bağlı köylerden Mezra Karyesinden Gürnlüoğlu Mustafa bin Mehmed’in koşu öküzünün sadece biri 370 kuruşken (S.Ş.S 58, s. 27), Çerçioğlu(?) İbrahim bin Ali’nin tüm mal varlığı 419 Kuruştan ibarettir (S.Ş.S., 58, s. 44-45).

Binekler esb(at), kısarak(dişi at), merkeptir. Bineklerde “yaşar merkeb, iğdiç esb” gibi fiziki özellikleriyle yazılıyordu. Keza binekler içinde at pahalı bir hayvan olarak karşımıza çıkıyor. Baharözü Nahiyesine bağlı köylerden Paşa karyesinden Baloğlu Mardiros veledi Artin’in iğdiç esbi yani kısırlandırılmış atı 360 kuruş gibi yüksek bir fiyata sahiptir (S.Ş.S., 58, s. 30 – 31).

Koyun - keçiler bazen beraber bazen de müstakil olarak; yaş ve fiziki özellikleriyle terekelere kaydediliyorlardı. “Koyun, kuzu, keçi, oğlak, şişek, toklu” gibi. (S.Ş.S 58. s. 45)

Sivas köylüleri içinden sayıları az da olsa arıcılık yapanlar da vardı. Arılar kayırlarda “kovan aru” veya sadece “kovan” olarak geçmektedir (S.Ş.S 58, s. 33–34).

Tablo: 3

Sığırlar		Binekler		Koyun- Keçiler		Arı	
Cins	Fiyat	Cins	Fiyat	Cins	Fiyat	Cins	Fiyat
Camus	250-650 Kuruş	Esb	300-360 Kuruş	Koyun	20- 30 Kuruş	Kovan	25- 40 Kuruş
Öküz	100-370 Kuruş	Kısarak	100 Kuruş	Keçi	15- 20 Kuruş		
İnek	100-125 Kuruş	Merkeb	30 – 100 Kuruş	Oğlak	15- 20 Kuruş		
Tosun	50- 70 Kuruş			Şişek	15- 20 Kuruş		
Dana	15-50 Kuruş			Kuzu	15- 20 Kuruş		
				Toklu	15- 20 Kuruş		

Kaynak: S.Ş.S. 58 No’lu Defter

Hayvan takımları “ma-takım esb” gibi binek takımlarından (S.Ş.S., 58, s. 28) “cedid camus araba, öküz araba, hattab araba, araba ma-takım” gibi arabalardan oluşmaktaydı. Fiyatı kaydedilen her şey gibi hayvan takımları da kayıtlara yapı malzemeleri ya da eskilik - yenilik gibi fiziki özellikleri ile geçiriliyorlardı (S.Ş.S., 58, s. 31).

SONUÇ

Çalışmadan elde edilen sonuçlarla Sivas köylüsünün hayatını tarım ve hayvancılıkla idame ettirdiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Sert karasal iklimin tarımdan elde edilen ürünlerin çeşitliliğini kısıtladığı da bir gerçektir. Diğer bir ana geçim kalemi olan hayvancılıkla birlikte bu durumun Sivas köylüsünün beslenme alışkanlığını şekillendirdiğini söylemek mümkündür.

Makineleşmenin olmadığı, tarımın insan ve hayvan gücüyle yapıldığı bir dönemde köylü ailesinin hane nüfusunun yüksek çıkması tabiidir. Kullanılan teknikler ise yüzyıllardan beri aynıdır. İmparatorluk toprakları kaybedildikçe imparatorluğun bilhassa Müslüman ahalisinin iç kesimlere göç etmesiyle Anadolu nüfusunda önemli bir artış yaşanmış pek tabii ki bu durum nüfusun beslenmesi sorununu ortaya çıkarmıştır.

Kendisi gıda üreticisi konumunda olan kimselerin kendilerini dahi besleyemez duruma gelerek yaşamak için devletin hububat ambarlarını yağmalaması Sivas köylüsünün düştüğü durumun vahametini göstermektedir.

Tarım ve hayvancılığın ana geçim kaynağı olduğu, nüfusun büyük çoğunluğunun şehir merkezleri dışında yaşadığı bu dönemde köylüler devletin mali yükünü de çekmekte idiler. Örneğin hayvancılıktan alınan ağnam vergisinin bir kalemde 4 kat artırılmasından anlaşılacağı üzere devletin bütün yükü zaten zor durumda olan Anadolu insanının sırtına yüklenmekte idi.

Özetle Osmanlı Devleti'nin yıkılışa doğru sürüklendiği bir dönemde nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan köylülerin hali pür melalinin tabii oldukları devletin durumundan pek farklı olması beklenemezdi. Devletin içte ve dışta türlü sıkıntılarla boğuştuğu bir dönemde, devletin belkemiğini oluşturan halk kitlelerinin refah içerisinde olması asla mümkün değildi. Pek tabii ki onlara düşende tıpkı Osmanlı Devleti gibi türlü zorlukları göğüslemeye çalışmak oldu.

KAYNAKÇA

Sivas Şer'iyye Sicilleri 58 No'lu Defter.

Bardakoğlu, Ali, (1992), "Buluğ", TDVİA, VI, s.413-414, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, İstanbul.

Demirel, Ömer, (1989), II. Mahmud Döneminde Sivas'ta Esnaf Teşkilatı ve Üretim- Tüketim İlişkileri, Özkan Matbaacılık, Ankara.

Demirel, Ömer, (2006), Osmanlı Dönemi Sivas Şehri - Makaleler, Sivas Valiliği Tarih ve Kültür Araştırma Merkezi, Sivas.

Demirel, Ö.- Tuş, M.- Gürbüz, A. (1992) "Osmanlı Anadolu Ailesinde Ev, Eşya ve Giyim-Kuşam", Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, II, s. 703-755, Türkiye Cumhuriyeti Aile Araştırma Kurumu Yayınevi, Ankara.

Demirel, Ömer, (2009), "Sivas" TDVİA, XXXVII, s. 278 – 282, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, İstanbul.

Elibol, Numan, (2007), "Osmanlı İmparatorluğu'nda Nüfus Meselesi ve Demografik Yapı", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C 12, Sayı 2, s. 135 -160.

Emecen, Feridun, (1988), "Ağnam" TDVİA, I, s. 478 – 480, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, İstanbul.

Genç, Mehmet, (2000), "İltizam" TDVİA, XXII, s.154 – 158, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, İstanbul.

Güler, İbrahim, (2002), "XVII. Yüzyılda Aile: Sinop Örneği", TÜRKLER, C. 14, s. 28-40, Yeni Türkiye Yayınları Ankara.

Güler, İbrahim, (2002), "XVII. Yüzyılda Köylüler: Sinop Örneği", TÜRKLER, C. 14, s 74-81, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.

Güran, Tefik, (1998), 19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı Üzerine Araştırmalar, Eren Yayıncılık, İstanbul.

İlgürel, Mücteba, (1993), "Celali İsyanları", TDVİA, VII, s.252-257, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, İstanbul.

İnalçık, Halil, (1993) "Çiftlik", TDVİA, VIII, s.313 – 314. Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, İstanbul.

Komisyon, (1982-1983), "Sivas" Yurt Ansiklopedisi, C. X, s. 6835-6963, Anadolu Yayıncılık, İstanbul.

Mahiroğlu, Adnan, (2003), “Sivas’a Gelen Türk ve Yabancı Seyyahlar”, Cumhuriyetin 80. Yılında Sivas Sempozyumu Bildirileri, s.481–491, Sivas.

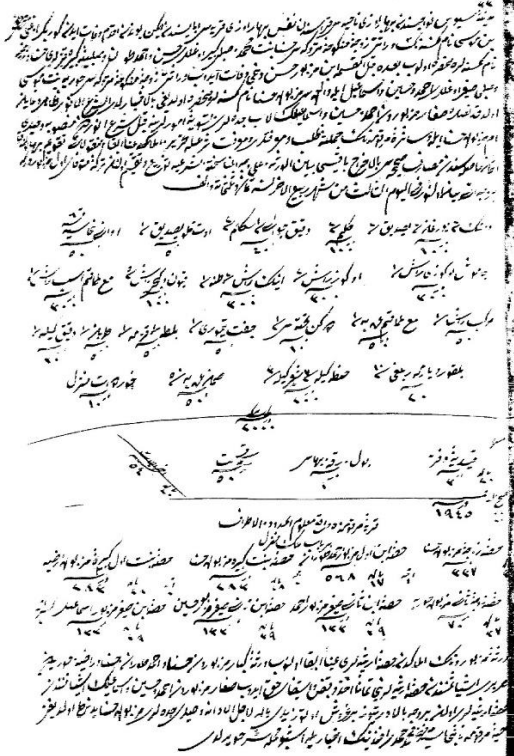
Özcan, Tahsin, (2020), “Muhallefat”, TDVİA, XXX, s.405-406, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, İstanbul.

Quarted, Donald, (2004), “19. Yüzyıl’a Genel Bir Bakış; Islahatlar Devri 1812–1914”, Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, II, s.961–992, Eren Yayıncılık, İstanbul.

Tümertekin, E. – ÖZGÜÇ, N., (1999), Ekonomik Coğrafya, Küreselleşme ve Kalkınma, Çantay Kitabevi, İstanbul.

EKLER

Belge 1: Baharözü Karyesinden Körbekiroğlu Mustafa bin Musa'nın terekesidir.

Kaynak: (S.Ş.S., 58, s. 28)

Döşek 1 adet, yorgan 1 adet, yasdık 1 adet: 100 kuruş, kilim 2 adet, 100 kuruş, dakik çuvalı 1 adet, seklem 2 adet: 40, ot memlu yasdık 1 adet: 4 kuruş, evani-i nühasiye meşet(?) 8 adet: 50 kuruş, camus öküzü rees 1: 300 kuruş, öküz rees 2: 200 kuruş, inek rees 2, dana rees 1: 300 kuruş, koyun ve keçi rees 5: 100 kuruş, ma' takım esb rees 1: 300 kuruş, merkeb rees 1: 50 kuruş, ma' takım araba 1 adet: 50 kuruş, dögen tahtası 1 adet: 10 kuruş, çift timuru 1 adet: 5 kuruş, balta 1 adet, kazma 1 adet: 5 kuruş, tırpan 1 adet: 5 kuruş, dakik kile 1 adet: 10, bulgur ve yarma: rublağ 10: 20 kuruş, hınta kile 7, şair kile 3: 200 kuruş, saman araba 50 adet: 50 kuruş, Hırdavat-ı menzil: 10 kuruş olmak üzere toplam 2010 kuruşluk mal varlığına sahiptir.

Belge 2: Baharözü nahiyesi kurrasından Paşa karyesinden Baloğlu Mardiros veledi Artin'in terekesidir.

Handwritten Ottoman Turkish text, likely a will or inheritance document. The text is written in a cursive script and includes a list of items and their values. The items listed include: 3 yorgan (blankets), 3 yastık (pillows), 150 kuruş (copper coins), 1 dakik çuvalı (small sack), 20 kuruş, 6 evani-i nühhasiye (small silver pieces), 50 kuruş, 360 kuruş, 5 kile hınta (hemp), 3 kile şair (silk), 200 kuruş, 1 araba ma-takım (saddle), 50 kuruş, 1 döğen tahtası (saddle), 10 kuruş, 1 balta (axe) and 1 kazma (pickaxe), 10 kuruş, 1 tırpan (shovel), 3 kaluç (hoop), 10 kuruş, 20 saman araba (straw cart), 20 kuruş, 20 hırdavat-ı hane (household items), 20 kuruş, and a total value of 900 kuruş. The text also mentions the names of the deceased and the heirs.

Kaynak: S.Ş.S., 58, s. 31.

Döşek 3 yorgan 3 yastık 3: 150 kuruş, dakik çuvalı 1: 20 kuruş, evani-i nühhasiye 6: 50 kuruş, iğdiş esb rees: 360 kuruş, hınta kile 5, şair kile 3: 200 kuruş, araba ma-takım 1: 50 kuruş, döğen tahtası 1: 10 kuruş, balta ve kazma 1: 10 kuruş, tırpan 1, kaluç 3: 10 kuruş, saman araba 20: 20 kuruş hırdavat-ı hane: 20 kuruş olmak üzere 900 kuruş değerinde bir mal varlığına sahiptir. Mirası 4 büyük oğlu, biri büyük diğeri küçük 2 kızı ve karısı arasında paylaştırılmıştır.